

УДК 351.82

Н. П. Шевченкоаспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу**ВПРОВАДЖЕННЯ СВІТОВИХ СТАНДАРТІВ
У СИСТЕМУ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ**

У статті розглянуто три основні моделі пенсійних систем світу: солідарну, накопичувальну та змішану. Виділено їхні основні риси та відмінності. Досліджено закордонний досвід формування систем державного пенсійного страхування на прикладі Сполучених Штатів Америки, Чилі й Австралії. Запропоновано шляхи вдосконалення державного пенсійного страхування в Україні на основі світового досвіду реформування пенсійних систем.

Ключові слова: пенсія, пенсійна система, пенсійне забезпечення, страхування, солідарна та накопичувальна пенсійні системи, недержавні пенсійні фонди.

Постановка проблеми. Як не дивно, але в багатьох країнах світу сьогодні можна почути розмови молодих людей про пенсійне забезпечення. Для нас це не дуже логічно, бо мало хто з молоді у своєму віці думає про старість і переживає, чи буде вона безтурботною. Чому ж так відбувається за кордоном? Річ у тому, що в багатьох країнах пенсійна система функціонує так, що кожному дається право робити нефіксовані внески на рахунок своєї майбутньої пенсії. Інакши кажучи, кожен громадянин самостійно вирішує, яку суму і як часто він буде перераховувати. Адже люди отримують таку заробітну плату, якої вистачає і на життя, і на заощадження, і на майбутню пенсію. Чого, на жаль, не скажеш про наших громадян.

Створення оптимальної моделі пенсійного страхування, спрямованої на врахування соціальних і економічних аспектів життя суспільства, є головним завданням сучасності. Тому вивчення світового досвіду проведення пенсійних реформ, що охоплює підвищення пенсійного віку, перерозподіл навантаження щодо сплати соціальних внесків між роботодавцем і працівником, часткове скасування пенсійних пільг, введення елементів формування пенсійних ресурсів за рахунок інвестування коштів громадян, є актуальним.

Для того, щоб зрозуміти, чи буде працювати в нашій країні подібна система,

варто провести детальний аналіз усіх складників, розглянути приклади пенсійних систем інших країн і зробити правильні висновки.

Аналіз досліджень і публікацій. Нині існує багато публікацій як вітчизняних, так і закордонних вчених, які присвячені питанням державного пенсійного страхування. Серед них роботи таких науковців, як: Н. Болотіна, Н. Борисенко, Л. Дегтяр, Б. Зайчук, О. Кириленко, О. Коваль, Н. Ковальова, О. Кучма, Е. Лібанова, О. Макаренко, Г. Мак-Таггарт, Б. Надточій, М. Ріппа, В. Роїк, О. Руденок, І. Сирота, В. Скуратівський, А. Соловійов, А. Федоренко та ін.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених питанням пенсійного забезпечення, варто зазначити, що сьогодні залишаються недостатньо вивченими саме питання закордонного досвіду у сфері пенсійного страхування. А тому існує потреба в наукових розробленнях, які б узагальнили накопичений досвід провідних країн світу з урахуванням останніх тенденцій соціального захисту та на їх основі сформувавши стратегію розвитку пенсійної системи України.

Метою статті є узагальнення закордонного досвіду державного пенсійного страхування, виокремлення спільних і специфічних рис згаданого інституту в різних країнах світу та формування на їх основі напрямів удосконалення пенсійної системи в Україні.

Виклад основного матеріалу. У світі існують різні моделі пенсійних систем, що ґрунтуються на трьох основних стратегіях: солідарній (у деяких джерелах її ще називають розподільчою), накопичувальній і змішаній.

Поділ на такі стратегії напряму пов'язаний зі способами фінансування витрат на виплату пенсій. Сьогодні у світі існує два основних способи фінансування пенсійних систем: 1) за рахунок покриття поточних витрат на виплату пенсій (він іменується за кордоном "pay-as-go system", або «система поточних платежів»); 2) шляхом створення накопичувального резервного фонду [5, с. 20].

Система поточних платежів по своїй суті є розподільчою системою, яка, зазвичай, є державною формою пенсійного забезпечення. Пенсійні виплати фінансуються за рахунок поточних доходів, які складаються із внесків робітників і роботодавців. Внески робітників акумулюються на спеціальному виділеному рахунку та після цього розподіляються у вигляді виплат на користь пенсіонерів [2]. Саме такий спосіб покриття пенсійних витрат найбільш поширений у світі. Базисним є принцип «солідарності поколінь», відповідно до якого дієздатна й економічно активна частина населення забезпечує пенсії попередньому поколінню. Її суть полягає в тому, що всі, хто нині працює, сплачують обов'язкові внески в єдиний державний пенсійний фонд, де гроші накопичуються і одразу ж у вигляді пенсій виплачуються тим, хто вже досяг поважного віку.

Свій початок така система бере з кінця XIX ст. Її основи були закладені ще 1889 р. в Німеччині канцлером Отто фон Бісмарком у Законі «Про пенсійне страхування та від інвалідності». Згідно із Законом, система пенсійного забезпечення за віком отримувала кошти через податок на працівників, а також за рахунок коштів федерального уряду, та мала надавати річні виплати працівникам старше 65 років (тоді як середня тривалість життя в Пруссії дорівнювала 45 рокам). Спочатку система пенсійного забезпечення поширювалася не на всіх громадян, а тільки на працівників із промисловості, сільсько-

го господарства, ремісників і державних службовців [1].

Через 70 років пенсійна система Отто фон Бісмарка була скопійована радянським керівництвом і знайшла своє відображення в Законі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) «Про державні пенсії» від 14 липня 1956 р. [3]. Цим законом вперше було введено пенсію для робітників і службовців, а в 1964 р. – для колгоспників.

Така система непогано функціонує, доки працюючих багато, а пенсіонерів – незначна кількість, адже саме тягар утримання пенсіонерів лягає на громадян, що працюють. Однак солідарні пенсійні системи, починаючи з 1980–1990 рр., зазнали значних труднощів у зв'язку з кардинальною зміною демографічної ситуації у світі: переходом до сім'ї з 1–2 дітьми, зростанням кількості пенсіонерів, зменшенням чисельності працюючих.

Кінець XX ст. відзначився масовим реформуванням світових пенсійних систем. Основний принцип реформ полягав у переході від солідарних пенсійних систем до накопичувальних, коли громадяни несуть персональну відповідальність за своє майбутнє пенсійне забезпечення.

Головна причина необхідності пенсійних реформ – старіння населення, яке є результатом зниження народжуваності та збільшення середньої тривалості життя. За даними демографічних прогнозів, демографічна ситуація буде дедалі погіршуватися і через декілька десятиліть досягне свого піку. Якщо сьогодні в більшості розвинутих країн на одного пенсіонера припадає 4–5 осіб працездатного віку, то до 2025 р. це співвідношення становитиме в країнах Європи 1:2,5, у Сполучених Штатах Америки (далі – США) – 1:3,5 [5, с. 23]. Збільшення тривалості життя та зменшення рівня народжуваності призводить до зростання коефіцієнта залежності, що, своєю чергою, обумовлює зниження рівня заміщення пенсією втраченого заробітку. Для забезпечення балансу між внесками і виплатами до пенсійної системи необхідно збільшувати ставки пенсійних внесків, або ж переходити до накопичувальної пенсійної системи.

Накопичувальна пенсійна система припускає функціонування державних, корпоративних і приватних накопичувальних пенсійних програм, за допомогою яких формується майбутня пенсія. Принципова особливість накопичувальної пенсії полягає в тому, що вона є особистою власністю пенсіонера. У накопичувальних пенсійних системах внески робітників акумулюються в пенсійних фондах та інвестуються з метою отримання додаткового прибутку. Пільги в накопичувальних системах, зазвичай, відсутні, а пенсійні виплати повинні бути профінансовані роботодавцем, робітником або державою.

Змішана пенсійна система припускає комплексне використання в пенсійній моделі елементів солідарної і накопичувальної. Нині солідарна і накопичувальна системи в чистому вигляді трапляються рідко. Змішана стратегія найчастіше застосовується різними країнами світу.

Світовий досвід організації національних пенсійних систем показує, що додаткові недержавні пенсії мають істотну частку в загальному рівні пенсійного забезпечення. Недержавні пенсійні фонди в усіх країнах світу визнані важливими соціальними інститутами щодо поліпшення матеріального становища непрацевдатних членів суспільства і мають високий рівень довіри громадян до пенсійної накопичувальної системи.

Саме змішані пенсійні системи передбачають комплексне поєднання елементів солідарної та накопичувальної систем, а також систем пенсійного страхування. Змішані пенсійні системи – саме та стратегія, яку обирають передові країни світу.

Для більш повного вивчення питань, що стосуються даного наукового дослідження, розглянемо пенсійні системи деяких країн світу та визначимо їхні основні складники.

Сполучені Штати Америки. У США існують дві принципово різні пенсійні системи: приватна накопичувальна та державна перерозподільна.

Розподільна система є «обміном між поколіннями», тобто працюючі громадяни утримують пенсіонерів. Принцип «обміну» здійснюється обов'язково і працює лише

на державному рівні. Державна розподільна система призначена не для інвестицій, а для гарантованої виплати пенсій пенсіонерам.

До накопичувальних пенсійних систем належать державні та приватні пенсійні програми. Управляють політикою в пенсійній сфері в США не тільки державні органи, а й приватні фонди й Управління соціального захисту.

Державні накопичувальні пенсійні програми призначені для забезпечення громадян, які працюють на уряд і місцеві органи влади. Основним джерелом надходжень до накопичувальних пенсійних фондів є щорічні внески федерального уряду, а також інвестиційний дохід фондів. Участь громадян у приватних накопичувальних пенсійних програмах є добровільною.

Приватні пенсійні фонди створюються окремими корпораціями. Накопичені кошти є джерелом інвестицій в економіку. На приватні пенсійні фонди в США припадає майже п'ята частина всіх фінансових активів країни. Працівники зацікавлені зберігати безперервний стаж протягом тривалого часу (не менше 5 років), оскільки за кожен рік стажу пенсія збільшується на фіксований відсоток від заробітку. Пропрацювавши безперервно в одній компанії все трудове життя, можна отримати додаткову пенсію в розмірі половини свого заробітку. Майже 50% американців охоплено саме приватним пенсійним страхуванням. Третина з них користується системою з фіксованими виплатами, третина – системою з фіксованими внесками, третина – поєднує дві системи. Приватна пенсійна система більш вигідна для осіб із високими заробітками. Для низькооплачуваних працівників основним джерелом є державна пенсійна система.

Особливість накопичувальної пенсійної системи США в тому, що ці накопичення йдуть не на оплати пенсіонерів, а інвестуються у фінансові інструменти, зокрема й акції. Саме інвестиційна функція відіграє головну роль. Накопичувальні пенсійні фонди є найбільшим джерелом довгострокових інвестицій в економіку США. Таке вкладення забезпечує зростання економіки країни і тим самим забезпечує гідну старість сьогоdnішнім платникам.

Модель пенсійної системи США функціонує в деяких країнах Латинської Америки, а також у Португалії.

Чилі. Пенсійна система Чилі, яка існує вже понад два десятиріччя, введена А. Піночетом у 1981 р., є найбільш зрілою серед латиноамериканських.

Чилі успішно здійснила перехід на нову систему, оскільки уряд підкріпив реформи зміцненням бюджетної дисципліни і знизив податки на фонд заробітної плати. Пенсійна система Чилі вважається найкращою щодо фінансування пенсій. Вона гарантує державну виплату, що доповнює обов'язкове накопичувальне страхування в приватних фондах.

Чилійська пенсійна модель – дво-рівнева.

Перший рівень – це обов'язкові відрахування коштів із заробітної плати працівника в один із приватних пенсійних фондів, суворо контрольованих державою. Кожен працівник формує особистий накопичувальний внесок, який потім стає його майбутньою пенсією. Пенсійні фонди забезпечують мінімальну гарантовану прибутковість і захист від ризику своїх вкладників. Кожному громадянину надано право переходу з одного фонду до іншого. У разі досягнення пенсійного віку застрахований одержує виплати накопиченої суми або використовує накопичений капітал для придбання довічної особистої пенсії. Якщо стратегія того чи іншого фонду не приносить достатнього прибутку, то пенсія за певних умов надається державою.

Другий рівень – це страхування на випадок настання інвалідності та втрати годувальника.

Впровадження нової пенсійної системи в Чилі вплинуло на економіку цієї країни і сприяло розвитку національної фінансової системи. Подібні системи діють і в інших країнах Латинської Америки – Аргентині, Перу, Колумбії, Уругваї, Болівії, Сальвадорі та Коста-Ріці. Ці країни також провели реформування своїх систем пенсійного забезпечення, основним принципом змін яких було заміщення розподільчої системи системою індивідуальних накопичувальних рахунків з обов'язковими та добровільними внесками [2].

Австралія. Австралійська пенсійна система сьогодні вважається найбільш сучасною з усіх моделей і характеризується своєю ліберальністю.

Реформування системи пенсійного страхування відбулося в 1992 р. Кожний працівник і роботодавець зобов'язаний відраховувати внески в будь-який із приватних пенсійних фондів. Водночас пенсійні внески не включаються до бази оподаткування. Австралійська система пенсійного страхування має обов'язковий характер і, здебільшого, є професійною системою.

У цій країні існує система обмежень рівня пенсійного забезпечення, який залежить від поточного доходу та наявності власності в застрахованій особі. Після досягнення пенсійного віку працівник має право отримати накопичені на його індивідуальному рахунку кошти або одноразово, або у вигляді регулярної пенсії.

Ця пенсійна система дозволяє будь-якому бажаному зареєструвати особистий пенсійний фонд і управляти пенсійними грошима самостійно. За останні десять років прибутковість таких фондів досягала 3–5% на рік залежно від напряму інвестиційної стратегії. 70% австралійців отримують пенсію максимального розміру. Однак решті громадян пенсію знижують з урахуванням величини їхніх доходів. Для того, щоб захистити таких громадян, у країні запроваджена система професійного пенсійного страхування, якою охоплено 90% працівників.

До 2025 р. планується збільшити пенсійний вік з 55 до 60 років. Така пенсійна система належить до системи з фіксованими внесками. Крім того, для фінансового забезпечення фіксованих виплат запроваджено спеціальний додатковий компонент, який полягає в придбанні спеціальних облігацій, які в майбутньому забезпечать стабільний дохід. Такий вид доходу оподатковується.

Інвестування коштів здійснюється пенсійними фондами в багатьох напрямках і не має суттєвих обмежень. Водночас застосовуються інвестиційні інструменти з різною дохідністю та ступенем ризику [6].

Україна. Якщо говорити про українську пенсійну політику, варто зазначити, що реформування пенсійної системи Укра-

їни розпочалося в 1998 р. з Указу Президента України «Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні» [4]. Суть пенсійної реформи полягала в запровадженні *трирівневої пенсійної системи*:

1-й рівень – солідарна пенсія, яка базується на засадах солідарності і субсидування та передбачає виплату пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду України.

Сьогодні учасниками цієї системи є всі застраховані особи, тобто громадяни, які та за яких сплачуються внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (це, насамперед, ті, хто працює за наймом, а також індивідуальні підприємці, самозайняті та деякі інші особи).

У солідарній пенсійній системі здійснюються страхові пенсійні виплати: пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку зі втратою годувальника, певні надбавки та доплати до цих виплат, а також допомога на поховання пенсіонерів.

Пенсійні виплати в солідарній пенсійній системі здійснюються Пенсійним фондом України (далі – ПФУ) за рахунок коштів ПФУ й інших джерел, визначених законодавством.

Розмір пенсійних виплат у солідарній пенсійній системі залежить від тривалості страхового стажу (періоду, протягом якого сплачувалися страхові внески) та розміру заробітку (доходу), з якого сплачено внески.

2-й рівень – накопичувальна система пенсійного страхування. Суть її в тому, що частина внесків буде накопичуватися і враховуватися в майбутньому індивідуальним порядком. Частина обов'язкових страхових внесків до пенсійної системи накопичуватиметься (обліковуватиметься) на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян які (та на користь яких) сплачуватимуть такі внески. Ці кошти інвестуватимуться з метою отримання інвестиційного доходу і захисту їх від інфляційних процесів. Управління пенсійними коштами здійснюватимуть компанії з управління активами (для яких ця діяльність є професійною і буде ліцензуватись).

Така система ще не функціонує. Наразі в Україні здійснюється відповідна підготовча робота. Учасниками цієї системи будуть усі застраховані особи (на початку функціонування лише ті, які ще не досягли певного, визначеного законодавством віку). Вона має бути впроваджена за певних соціально-економічних умов, визначених законодавством.

Розмір пенсії в такій системі залежатиме від розміру страхових внесків та терміну, протягом якого ці внески накопичувалися і розміру отриманого на них інвестиційного доходу.

Адміністративне обслуговування цієї системи здійснюватиметься Пенсійним фондом України.

3-й рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, заснована на добровільних внесках громадян на рахунок своєї майбутньої пенсії. Ця система вже діє в Україні. Її учасниками на добровільних засадах можуть бути практично всі, хто забажає, якщо вони відповідають визначеним законодавством критеріям.

Оснovoю такої системи будуть становити недержавні пенсійні фонди, які функціонують за тими ж принципами, що визначені для обов'язкової накопичувальної пенсійної системи. Внески до недержавних пенсійних фондів як з боку працівників, так і їхніх роботодавців, а також отриманий на них інвестиційний дохід користуватимуться податковими пільгами.

Пенсійні виплати в системі недержавного пенсійного забезпечення здійснюватимуться незалежно від солідарних і накопичувальних пенсійних виплат у загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні.

Висновки і пропозиції. Підбиваючи підсумки, необхідно зазначити, що важливою умовою реформування системи пенсійного страхування в Україні зараз може стати закордонний досвід організації систем додаткового пенсійного забезпечення, коли формується декілька джерел отримання доходу після виходу на пенсію. Існування такого додаткового пенсійного доходу в різних формах в інших країнах світу свідчить про ефективність підходу, коли фінансовий тягар забезпечення соціального захисту в країні розподіляється

між державою, працівником і роботодавцем. Додаткові системи пенсійного страхування використовують в основному накопичувальний принцип як основу фінансування і можуть бути реалізовані в різних видах: як у вигляді пенсійних програм державного пенсійного забезпечення, так і у вигляді професійно-галузевих схем пенсійного страхування. Основною перевагою функціонування багатоконпонентної пенсійної системи є можливість чіткого співвідношення розмірів і термінів виплат внесків із розмірами майбутніх виплат, а також можливістю застрахованої особи особисто здійснювати контроль за збереженням коштів на індивідуальних накопичувальних рахунках. Зазначене дозволить оптимізувати фінансові потоки, пов'язані із соціальним захистом непрацездатного населення і, у перспективі, вирішити проблеми макроекономічного характеру.

Звичайно, трохи дивно говорити про пенсії замолоду, але, насправді, тільки від нас самих залежить наше майбутнє, зокрема і безтурботна старість. Як говорить народна мудрість: «Готуйте сани влітку». Так само і з пенсією. Якщо замолоду ду-

мати наперед і здійснювати ті невеликі внески, то не потрібно буде переживати і рахувати копійки в старості.

Список використаної літератури:

1. Отто фон Бісмарк // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Отто_фон_Бісмарк.
2. Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/>.
3. Про державні пенсії : Закон СРСР від 14 липня 1956 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-56>.
4. Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні : Указ Президента України від 13 квітня 1998 р. № 291/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/291/98>.
5. Руденок О. Пенсійна система України : [конспект лекцій з дисципліни для студентів економічних спеціальностей] / О. Руденок. – Донецьк, 2009. – 72 с.
6. Світовий досвід у реформуванні пенсійних систем. – 2014. – Вип. 4, серпень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.finrep.kiev.ua.

Шевченко Н. П. Внедрение мировых стандартов в систему пенсионного обеспечения Украины

В статье рассмотрены три основные модели пенсионных систем мира: солидарная, накопительная и смешанная. Выделены их основные черты и различия. Исследован зарубежный опыт формирования систем государственного пенсионного страхования на примере Соединённых Штатов Америки, Чили и Австралии. Предложены пути совершенствования государственного пенсионного страхования в Украине на основе мирового опыта реформирования пенсионных систем.

Ключевые слова: пенсия, пенсионная система, пенсионное обеспечение, страхование, солидарная и накопительная пенсионные системы, негосударственные пенсионные фонды.

Shevchenko N. Implementation of the world standards in Ukraine's pension system

In the article is considered three basic models of the world's pension systems: solidary, accumulative and combined. Their main features and differences are highlighted. The foreign experience of the formation of public pension insurance systems in the USA, Chile and Australia has been researched. The ways of improving the state pension insurance in Ukraine based on world experience in reforming pension systems are proposed.

Key words: pension, pension system, insurance, solidary and accumulative pension systems, non-state pension funds.